

prof. dr. Jozo Sović

PRANJE NOVCA I POSLJEDICE

U zemljama tržišne privrede, privatnog vlasništva i slobodne poduzetničke inicijative ukupne poslovne akcije počinju i završavaju se u novčanom obliku. Novac je specifična roba kojom sve ostale vrste robe izražavaju svoju vrijednost i pomoću koje se međusobno razmjenjuju.

Kao nužni proizvod razmjene i prometa, novac je u robnoj privredi dostigao vrhunac svoga razvoja vršeći brojne funkcije

- kao mjera vrijednosti,
- kao prometno sredstvo,
- kao sredstvo zgrtanja blaga,
- kao sredstvo plaćanja,
- kao svjetski novac.

Ove funkcije novca poznate su i u teoriji i u praksi. Ali u ime naslovljene tematike ukratko ćemo ih obrazložiti.

Kao mjera vrijednosti novac izražava vrijednost svih roba i usluga u zlatu. Cijena označuje jednakost robe i izvjesne količine zlata u s razmjeri društveno potrebnog rada utrošenog u proizvodnji robe i zlata. Kao plemeniti metal, zlato ovu funkciju vrši idealno, što znači da nije potrebno da ono izravno sudjeluje u prometu.

Funkcija mjere vrijednosti ostvaruje se mjerilom cijena koje označuje novčanu jedinicu neke države, izraženu količinom zlata.

Kao prometno sredstvo, novac istupa kao posrednik prilikom kupovine i prodaje, omogućujući time zamjenu jedne vrste robe drugom.

Funkcija prometnog sredstva je takva, da ona u toj funkciji mora prisustvovati u gotovinskom obliku.

Kao sredstvo zgrtanja blaga novac dovodi do svog izvlačenja iz prometa i pretvaranja u opći oblik bogatstva, u blago.

Funkciju zgrtanja blaga uspješno vrši samo zlatni novac.

Kao sredstvo plaćanja novac se pojavljuje pri dužničko-vjerovničkim odnosima, kao što su slučajevi otplate kredita,

isplate plaća, uplate poreza, alimentiranja rente i sl.

Funkcija novca kao sredstvo plaćanja, raste s razvojem kreditnog gospodarstva, a opada značaj funkcije sredstva prometa.

Kao svjetski novac pojavljuje se zlato kad se njime vrše međunarodna plaćanja. Ali, i na tom području izbjegava se upotreba zlata i nadomještuje se korištenjem deviza, kliringa i kompenzacija.

Jedino zlato može vršiti sve funkcije novca. Za vršenje funkcije prometnog sredstva (sredstva razmjene) najčešće se upotrebljavaju samo simboli zlata ili surogati (zamjenici) novca. Riječ je o sitnom novcu napravljenom od manje vrijednih metala ili papira. Tu spada i depozitni novac. Ovakov se novac često naziva kreditnim novcem za razliku od punovrijednog (zlatnog) novca. U privredno razvijenim zemljama, po opsegu i značaju najvažniji oblik kreditnog novca je depozitni novac. Ovakov se novac često naziva kreditnim novcem za razliku od punovrijednog /zlatnog/ novca.

U privredno razvijenim zemljama, po opsegu i značaju najvažniji oblik kreditnog novca je depozitni novac. Ima on više naziva (žiralni, knjižni, skripturalni, bankovni) i cirkulira bezgotovinskim putem, to jest preknjižavanjem s računa na račune u bankama.

Sitni i papirni novac (novčanice) stvaraju ovlaštene emisione institucije, a depozitni novac "proizvode" sve banke, pretvarajući deponiranu gotovinu u potraživanja na svojim računima ili odobravajući zamjenu u obliku potraživanja na svojim računima. Prema tome, depozitni novac egzistira kao u svako doba raspoloživo potraživanje na računima kod banaka.

Naprijed je predstavljena legalna konfiguracija stvaranja novca u poslovnom procesu i za poslovni proces. Novac može da se pribavi i na nelegalan način, krađom, falsificiranjem i drugim kriminalnim radnjama, među kojima je i pranje novca.

OBLICI PRANJA NOVCA

Pranje novca, označava kriminalnu radnju, u kojoj se ilegalno ostvarena dobit privredno legalizira. Proces legaliziranja odvija se

pretežno na međunarodnom "tržištu" organiziranog kriminaliteta. Sve države svijeta združene u međunarodnu zajednicu poduzimaju raznovrsne mjere na sprečavanju ove pojave, oduzimanjem nezakonito stečene dobiti u svim otkrivenim slučajevima.

Iznos dobiti pribavljene na ovaj način u cijelom svijetu procjenjuje se na 500,0 milijardi dolara¹. Preko 1/2 ove sume odnosi se na trgovinu drogom, a ostatak se raspoređuje na sljedeće nedozvoljene radnje.

- kradje,
- krijumčarenje
- prostitucija,
- igre na sreću
- trgovina oružjem
- iznude,
- prijevare,
- utaje poreza itd.

Prihodi po prednjem osnovu ostvaruju se dobrim dijelom u gotovom novcu, naročito ona polovica prihoda koja pritiče uličnom prodajom droge. Uključivanje ovako stečenog novca u legalni opticaj zahtijeva fazu dorade koja je dobila atribut "pranje" novca.

Modaliteti pranja novca su veoma raznovrsni, najčešće neponovljivi i gotovo neiscrpni. Na osnovu dosada otkrivenih slučajeva, bogata fenomenologija pranja novca može se sistematizirati u tri upečatljive faze.

1. infiltriranje prljavog novca u regularni opticaj, polaganjem gotovine na račun kod financijske organizacije i sl.,
2. kamufliranje prljavog novca, poduzimanjem više uzastopnih financijskih transakcija u namjeri stvaranja konfuzije, kako bi se u računovodstvu zamaglilo porijeklo novca,
3. integriranje prljavog novca, njegovim vraćanjem u regularne financijske tokove kako bi mu se osigurao privid legalnosti.

U procesu pranja novca zapaženu ulogu imaju finansijske organizacije (banke). One obično sudjeluju u sve tri naznačene faze fabrikacije. Dogadja se to otprilike ovako: 1) banka primi gotovinu koju "dorađuje" praznim dodatnim transakcijama i tako (2) prikriva porijeklo da bi takav novac (3) uključila u privredne tokove legalnim odobravanjem kredita i drugih novčanih instrumenata (mjenica, čekova, akreditiva i sl.).

Banke se ovim poslovima bave svjesno ili nesvjesno. U proces pranja novca one mogu biti uvučene (1) mimo svoje volje, (2) mogu se dragovoljno uključiti u dodatne "poslove" s kriminalnim organizacijama, a (3) mogu se isključivo baviti poslovima pranja novca, stavljajući se u ulogu kriminalne organizacije.

Organi koji se bave suzbijanjem ove vrste kriminaliteta znaju da su šanse otkrivanja najveće u prvoj fazi. To je ona kritična faza za kriminalne organizacije kada se one moraju osloboditi velikih količina gotovine. Pa što god s njima činili upada u oči javnosti i organa gonjenja. Za savladavanje ove faze koristi se rinfuza kao najprimitivniji način distribucije. Ukupna količina novca dijeli se na manje iznose koje zatim krajnji kooperanti uplaćuju u bankama rasutim širom zemlje. Kad se distribucija izvrši ispostavljaju se naloži za prenos na zbirni račun kod banke kolakorenta.

Česta je pojava da se gotovina fizički dislocira u druge zemlje i položi na račun tamošnjih banaka u svrhe "pranja". Ponekad perači novca idu dotle da registriraju posebna poduzeća koja posluju s gotovinom. Najčešće su to punk'tovi koji preprodaju rabljene predmete, ugostiteljske organizacije, pa i robne kuće, koje gotovinu predaju u banku, a zajedno sa njom i novac iz nelegalnog prometa.

S obzirom da pranje novca ne poznaje granice, čitav svijet se mora ujediniti radi suzbijanja tog oblika kriminaliteta. O tome se moraju donijeti ujednačene pravne norme kako bi se onemogućilo da "perači" koriste tržište pojedinih zemalja s labavom zaštitom financijske discipline za pranje novca.

¹ Izvor: Carl Klog, Regelungen zur Bekämpfung der Geldwsehe und ihre Anwendung in der Praxis, Bielefeld, 1994. str. 24.

KONVENCIJE O SUZBIJANJU PRANJA NOVCA

Godine 1998. Ujedinjeni narodi su donijeli Konvenciju o nedopuštenom prometu opojnim i psihotropnim drogama, poznatiju kao Bečka konvencija o drogama, koju su prihvatile mnogobrojne zemlje.

Države potpisnice obavezuju se tom konvencijom da u svom zakonodavstvu utemelje kao kazneno djelo pranje novca koji potječe iz proizvodnje, prodaje i posjedovanja droga. Konvencija sadrži i vrlo iscrpnu definiciju nedopuštene radnje pranja novca, svodeći razne, do sada poznate, oblike na dva temeljna, već "standardizirana":

1. transformiranje ili prenošenje predmeta koji potječu iz određenih kaznenih djela, kao i svako drugo sakrivanje njihova porijekla,
2. stjecanje, posjedovanje i upotreba takvih predmeta.

Zatim je uslijedila reakcija Euroskog vijeća koji je nakon dvije godine (1990) donijelo svoju konvenciju a pranju, otkrivanju, pljenidbi i oduzimanju dokaza ostvarenim kriminalom. Ova konvencija je preuzela definiciju pranja novca iz one koju su donijeli Ujedinjeni narodi s tom razlikom da je ne ograničava na delikte vezane uz drogu.

Naredne godine (1991.) ugledale su svjetlo dana Smjernice Vijeća Europske zajednice o sprečavanju upotrebe financijskog sustava za pranje novca².

Za razliku od Bečke konvencije, koja je samo načelno obavezala države potpisnice da svojim bankama i drugim financijskim ustanovama propišu obaveze i daju uputstva radi otkrivanja pranja novca, Smjernice to elaboriraju vrlo detaljno. U prvom redu, Smjernice obavezuju banke i druge financijske institucije da provodi neku vrstu kontrole, tj. da identificiraju svoje komitente. Time se ulazi u trag peračima novca, jer se stavljaju na "brisani prostor"

² Vidjeti, Dr. Petar Novoselec, Kriminalnapolitičko značenje i pravo uređenje pranja novca, Casopis Tvrtka, Broj 9/96. Zgb.

Postupak otvaranja računa kod banke stavlja se pod nadzor prema određenom cenzusu. Osobe koje ulažu jednokratno iznos od 15.000 (oko 30.000 DEM) i više obavezno se identificiraju uzimanjem potrebnih podataka. Ako postoji sumnja na pranje novca, identifikacija se provodi bez obzira na iznos pologa.

S druge strane, financijskim i računovodstvenim propisima, banke i druge financijske ustanove su dužne svoju poslovnu dokumentaciju čuvati najmanje pet godina izvorno ili na prizatom mediju. Ova opreznost je naredjena radi korištenja izvorne dokumentacije u eventualnom sudskom postupku. Nadalje, financijske institucije imaju moralnu obavezu da samoinicijativno izvijeste nadležne organe u svim slučajevima kada se pojave na površini činjenice koje iniciraju pranje novca (koje mirišu na pranje. . .). Sumnjivu transakciju financijske institucije ne čmiju izvršiti prije nego što obavijeste nadležni organ. Ako nadležni organ zahtijeva da se izvršenje obustavi institucije su dužne da tako postupe.

Od svake države članice, Smjernice zahtijevaju da sama odredi sankcije za svoje financijske institucije koje ne poštuju navedene odredbe.

Bankama i drugim financijskim institucijama nisu ugodne ovakve odredbe, jer se time u velikoj mjeri relativizira poslovna tajna. Ali, time se čuva zdravlje novca, što je u interesu svih pa i banaka. Uostalom, u uvodnom dijelu Smjernica - izričito je podcrtano da suradnja sa vlastima na suzbijanju pojave pranja novca ima prioritet nad poslovnom tajnom. Ovo može negativno utjecati na bankovne prihode, zbog čega se one opiru takvoj pravnoj regulaciji. Međutim, borba protiv kriminala je u interesu i raznih banaka, jer ako javnost sazna da neka banka sudjeluje u pranju novca, povjerenje u tu banku će oslabiti, a komitenti će se preseliti u drugu banku.

Države članice Europske unije obavezne su osigurati suradnju banaka i drugih financijskih ustanova sa organima gonjenja na pitanju pranja novca. Neke zemlje su u tom pogledu dovoljno kooperativne.

Austrija je predvidjela kazneno djelo pranja novca u noveliranom Kaznenom

zakoniku iz 1993. godine. Ova država je izmijenila svoj Zakon o bankama, propisujući određene obaveze bankama i finansijskim ustanovama u svezi sa suzbijanjem pojava pranja novca.

Njemačka je uredila kaznena djela pranja novca u okviru Zakona o suzbijanju ilegalne trgovine opojnim drogama... iz 1992. godine. Ova zemlja je 1993. godine donijela Zakon o otkrivanju dobiti iz teških kaznenih djela, koji je dobio naziv Zakon o pranju novca (*Geldwäschegesetz*). On zapravo završava Smjernice Europske zajednice.

Francuska je pranje novca regulirala Kaznenim zakonikom i Carinskim zakonom, dopunjenim u 1992. godini. U kontekstu ove materije, obaveze banaka predviđene su posebnim zakonom još 1990. godine.

Švicarska je među prvima uvela u svoj Kazneni zakonik (1990) pranje novca kao kazneno djelo. Definirano je pravo podnošenja prijave za nepažnju u finansijskom poslovanju. Savezno povjerenstvo za banke u Švicarskoj donijelo je 1991. godine Smjernice u kojima su naznačene obaveze banaka u svezi suzbijanja pranja novca.

Slovenija je 1994. godine donijela Zakon o suzbijanju pranja novca. Slovenački Zakon slijedi Smjernice Europske zajednice i uređuje obaveze banaka i drugih finansijskih organizacija u svezi sa pranjem novca.

Hrvatska je noveliranjem svog osnovnog krivičnog zakona (1996) inkriminirala pranje novca, predviđajući novo kazneno djelo označeno kao "prikrivanje protuzakonito dobivenog novca", ali nije donijela posebni zakon kojim bi propisala obaveze banaka i drugih finansijskih institucija u svezi sa pranjem novca, kao što su to učinile navedene države.

Pranje novca je relativno novo kazneno djelo. Javnosti su više poznati klasični slučajevi opranog novca koji potječu iz prodaje droge. Radilo se to tako što bi novac bio ulagan na račune više banaka i preko većeg broja posrednika, na ime raznih osoba, u različitim gradovima i državama.

Jasno je da se suzbijanje pojave pranja novca ne može osigurati samim činom donošenja kazneno-pravne regulacije, ali je

ohrabrujuća kooperativnost država EZ dobar znak za uspješnu borbu protiv oblika kriminaliteta. Važno je da se u ovom području uvedu opći prihvaćeni međunarodni standardi, s obzirom da je oprani novac rak-rana za finansijski i gospodarski sustav.

PRIMJER NAJPRLJAVIJEG OBLIKA ZARADE

Prema pisanju pariškog *Le Mond-a*, biznis s krivotvorenim lijekovima kvote uz godišnju prodaju u vrijednosti od oko 16, 0 milijardi dolara.

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) procjenjuje da se na međunarodnom tržištu lijekova svake godine stavi u promet najmanje 7,0 posto falsificiranih lijekova. U Brazilu postotak neispravnih lijekova ponekad dostiže i do 30,0 posto, a u Africi se ne zaustavlja ni na 60-postotnoj razini.

Oblici krivotvorenih lijekova (ustvari otvara) variraju od slabih imitacija originalnog proizvoda do potpuno beskorisnih, pa čak i otvorenih supstanci. Navodi se primjer epidemije meningitisa u Vigeru gdje je na hiljadu ljudi bilo cijepljeno vakcinom za koju se ispostavilo da je najobičnija voda. Ili, u Nigeriji je umrlo 109 osoba (djece) nakon što su primili sirup u kojem je bilo antifrizna.

Podvali lijekova nasjedaju ne samo pojedinci već i bolnice koje često kupuju lijekove na crnoj berzi, zato što ona nudi proizvode po pristupačnijim cijenama. U mnogim zemljama organi zdravstva teško se snalaze u saniranju ovakvih pojava zbog nedjelotvornosti ili korumpiranosti organa vlasti.

Zaisfa je široka lepeza deterdženata za pranje novca čiji protagonisti ne prežu ni od čega, pa trguju i sa ljudskim životima.

EKONOMSKE I DRUŠTVENE POSLEDICE PRANJA NOVCA

Razvoj suvremenog poduzetništva na tržištu bez granica čini pogodan ambijent za krivotvorenje novca u raznovrsnim često teško predvidivim oblicima i još težim posljedicama. Bitna profitna pretpostavka gospodarske dinamike nalazi se u stupnju sta-

bilnosti cijenač odnosno vrijednosti nacionalne valute, odgovarajućem stupnju slobode tokova međunarodnog kapitala i konvertibilnosti domaće valute.

Karakteristika moderne ekonomije jeste razvijeno finansijsko tržište koje obuhvata (1) tržište novca, (2) devizno tržište i (3) tržište kapitala.

Tržišna utakmica odvija se posredstvom finansijskih organizacija kao što su banke, štedionice, agencije, društvo... Sve finansijske organizacije su trgovci novcem i potencijalni učesnici u procesu pranja novca. Zbog svoje funkcije općeg sredstva razmjene, novac ima ogroman značaj za privredu i ekonomsku politiku pa u tom kontekstu podliježe posebnom javnopravnom i finansijskom režimu. U isti režim treba svrstati i borbu protiv pranja novca u svim pojavnim oblicima.

Pranje novca je virus koji destabilizira cijene i uzrokuje oboljenje finansijskog krvotoka u poduzeću i državi. Gotovo je suviše isticati da je zadovoljavajuća stabilnost cijena prvi preduvjet razvoja poduzetništva u svjetskim srazmjerama. Kapital je jednako osjetljiv na (1) nestabilnost novca, (2) inflacijske prijetnje i posebno na (3) finansijski nered u nekoj zemlji. Pri tome, pranje novca i visoka inflacija su **oblici najgrubljeg oporezivanja**, koji svojim prisustvom uništavaju pojedince, poduzeća i cjelokupni gospodarski sustav. Hoće se bez pretjerivanja reći **da nema opasnijeg podrivača zdravog privrednog sredstva od virusa pranja novca** u bilo kojem obliku.